

Peru – dežela potomcev Inkov

IZVLEČEK

Latinskoameriški Peru je država, kjer se boste na vsakem koraku srečali s simbiozo slavne preteklosti iz časov pred Kolumbom in živahne sedanjosti. Tako nastaja neverjetno pester mozaik vsakodnevnih vtisov in doživetij, ki prevzamejo vsakega obiskovalca. Če postavimo vprašanje »kaj je tako zanimivega v Peruju?«, lahko odgovorimo, da vse – zgodovina, narava, ljudje.

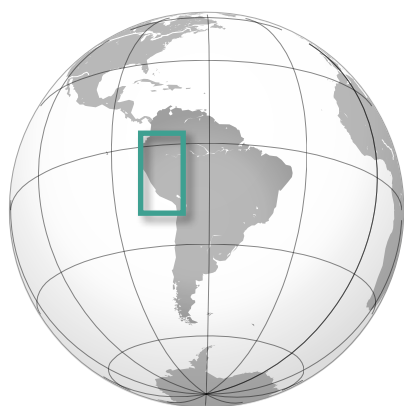
Ključne besede: Peru, civilizacije iz časov pred Kolumbom, Altiplano, Costa, Sierra, Selva.

ABSTRACT

Peru – the land of Inca descendants

Latin American Peru is a country, where you can meet the symbiosis of well-known pre-Colombian past and live presence at every step. There arises a wonderful and manifold mosaic of everyday impressions and experiences which mesmerize every visitor. To the question „What is so interesting in Peru?“ the answer is that everything – history, nature, people.

Key words: Peru, pre-Colombian civilizations, Altiplano, Costa, Sierra, Selva.

V uvodu bomo najbrž takoj presenetili bralca, ko mu bomo zatrдили, da se z Latinsko Ameriko srečuje tako rekoč dnevno, ne da bi se tega posebej zavedal. V Ameriki domujejo ne le krompir (*Solanum tuberosum* Linn.), bombaž (*Gossypium Barbadosense* Linn.), kinin (*Cinchona calisays* Wedd.) in paradižnik (*Lycopersicon esculentum* Mill.), temveč tudi kakav (*Theobroma cacao* Linn.), koruza (*Zea mays* Linn.), kavčuk (*Hevea brasiliensis* Linn.), vanilja (*Vanilla planifolia* Linn.) ter mnogo drugih rastlin in različnih produktov, s katerimi se pogosto srečujemo. Od tod prihajajo tudi različne vrste paprike, agava, ananas, arašidi, bob in fižol, kavčuk in koka. Indijanci so kadili tobak že davno pred tem, preden so se ob njihovih obalah zasidrale prve evropske ladje. Za sodobni čas najbrž ni nepomembno, da brez plodov drevesa manilkara zapota (*Achras sapota*) ne bi bilo niti žvečilnega gumija (Hübelová 2012, 56).

Zgodovina dežele

Sliši se neverjetno, vendar se je že med letoma 1500 in 1200 pred našim štetjem na ozemlju današnjega Peruja razvijala *chavinska kultura*. Mestece Chavin, cilj mnogih obiskovalcev in središče takratnega verskega življenja, se na nadmorski višini malce nad 3000 m razprostira v bližini rek Huachecsa in Mosna, ki napajata reko Maraňon, enega od pritokov Amazonke. Danes so tamkaj ostanki nekaj piramid, od katerih je največja kulturna zgradba, imenovana El Castillo, visoka 13 m (Chalupa, Vilímková in Vilímek 2001, 43).

Naslednja kultura *Mochica* se je razvijala od približno začetka našega štetja do osmega stoletja na puščavskem tihoocéanskem obrežju, v dolini rek Lambayeque in Nepeña v bližini sedanjega mesta Trujillo. Na ozemlju kulture Mochica je približno okrog leta 1000 nastala velika država Chimor. Njena prestolnica Chan Chan, velikanska za tiste čase, se je na površini okrog 70 km² razprostirala ob reki Moche. S približno 70.000 prebivalci je bila takrat daleč največje mesto na južnoameriški obali, primerljivo s takratnimi evropskimi velemesti (Coe 1963, 79).

Kultura *Paracas* nosi ime polotoka, kjer so se, zahvaljujoč suhemu podnebjju, vse do danes ohranile mumije s prepariranimi lobanjami, ki so ležale v bogato dekoriranih grobovih, vključno s črno keramiko in barvnimi tkaninami (Chalupa, Neméthová in Hübelová 2010, 105).

Kultura *Nazca* se je razvijala med letoma 100 in 700 našega štetja. V okolici mesta Nazca, na suhi planoti Ingenio, vsakega obiskovalca prevzamejo tako imenovani geoglifi. To so velikanski liki, ki se razprostirajo na površini kamnite Pampe de San José, na območju, velikem skoraj 500 km². Liki živali, ki jih je možno opaziti samo iz letala, so veliki tja do 150 m (Chalupa, Vilímková in Vilímek 2001, 86).

Glavno središče kulture *Wari*, mesto Wari, je bilo v bližini mesta Ayacucho (Chalupa, Neméthová in Hübelová 2010, 109).

Avtorja besedila:

PETR CHALUPA, dr. filozofije
Katedra turističnih dejavnosti
na Visoki politehnični šoli
Tolstého 1556/16,
586 01 Jihlava, Češka
E-pošta: chalupapet@seznam.cz

JÁN VESELOVSKÝ, RNDr., PaedDr., PhD.
Filozofija Univerze v
Constantinu v Nitri,
Fakulteta za srednjeevropske študije,
Oddelek za turizem, Slovaška
E-pošta: jveselovsky@ukf.sk

Avtorji fotografij:

PETR CHALUPA,
DRAGO Kladnik, JÁN VESELOVSKÝ

Slika 1: Velikanski lik pajka v kamniti puščavi blizu Nazce (Foto: Drago Kladnik).

Najizrazitejša in najsloviitejša pa je kljub vsemu kultura Inkov. Prebivalci takratne države sami sebe nikoli niso imenovali Inki. Središče inkovske države je bilo mesto Cusco, ki je zaradi svojih spomenikov vpisano na UNESCO-v seznam svetovne kulturne dediščine. Plemstvo in pomembni načelniki so takrat prebivali v središču mesta, ki je imelo obliko svete živali – pume. Revnejši obrtniki in služabniki so živeli v predmestju, zunaj „puminega telesa“. Kakšna dva kilometra nad slikovitim Cuscom stoji trdnjava Sacsayhuaman z velikanskimi, do dvajset metrov visokimi obrambnimi kamnitimi okopi. Kako so tako velike in po več ton težke kamne obdelali takratni ljudje, ne da bi poznali železo, doslej ni nedvoumno

pojasnjeno. Nedaleč od mesta so trdnjava Puca Pucara (*Rdeča trdnjava*), ki jo je na strateškem mestu zgradil Inka Pachacutec, sveti kraj Quenco iz belega apnenca, toplice Tampomachay in Tempelj Meseca Salumpuncu.

Povišanje kulta Sonca v državno vero je utrdilo državno integriteto, podobno kot enoten jezik kečua. Inka z imenom Sapa Inka (*Edini Inka*) je v svoji osebi povezal versko in politično moč.

Slika 2: Indijanska mati z otrokom (foto: Ján Veselovský)

Prvi zgodovinsko priznani Inka je bil Viracocha, ki se je boril s plemenom Chanka. V borbi so zmagali Inki pod poveljstvom njegovega sina z imenom Pachacutec – *Človek, ki spreminja svet*. Ta je uspešno vladal od leta 1438 do leta 1471 in izvedel obsežne politične, verske in ekonomske reforme, ki so postale temelj velike centralizirane države. Med vladanjem njegovega naslednika Tupaca Yupanquija je država obsegala obsežna ozemlja sedanjih Peruja, Bolivije, južnega Ekvadorja in severozahodne Argentine. Pod vodstvom Inke Huayna Capaca so se Inki uspešno borili na ozemlju sedanjega Ekvadorja; med njegovim vladanjem je prišlo tudi do prvega izkrcaja Evropejcev. Evropejci so s presenečenjem opazovali razvito go-

spodarstvo v odkriti deželi, ki je temeljilo na brezhibno organiziranem kmetijstvu (Bryan 1978). Črne koze, ki so jih prinesli Španci, so povzročile smrt ne le indijanskega vladarja in njegovega naslednika, temveč tudi več tisoč drugih prebivalcev, ki na to nalezljivo bolezen niso bili odporni. Prvotni Indijanci prav tako niso poznali tuberkuloze, ošpic, rdečk, kuge, kolere, tifusa, malarije, rumene mrzlice, gripe in črvesnih zajedavcev. Cusco, ki so ga Španci zasedli 15. novembra 1533, je imelo tako lepe palače in templje, da kolonizatorji niso skoparili z besedami občudovanja, poleg tega so začudeno gledali sanjsko bogastvo, ki je presegalo vse, kar so videli dotlej. V naslednjih tridesetih letih je bila obsežna inkovska

država že popolnoma v španskih rokah. Evropejci so torej poskrbeli, da je država Tahuantinsuyu s središčem v Cuscu obstajala manj kot sto let (Bernardová 1972, 92).

V kolonialni dobi je bilo sedanje ozemlje Peruja sestavni del podkraljestva Peru, ki je bilo ustanovljeno leta 1543. Čeprav je bilo prvotno prebivalstvo navajeno delati, so bile delovne razmere kolonizatorjev tako krute, da so povzročale veliko umrljivost prebivalcev in pogoste vstaje zoper španske navade. Čeprav je bila neodvisnost od Španije proglašena že leta 1821, prvotni prebivalci – potomci slavnih Inkov – v veliki večini ostajajo na samem dnu družbene lestvice (Hübelová 2012, 63).

Slika 3: Tudi v sodobnosti nad strehami plapolata zastava v barvah civilizacij, ki so obstajale že pred Kolumbom (foto: Ján Veselovský).

Od suhih puščav čez mrzlo visokogorje v tropske dežne gozdove

Le malokdo najbrž ve, da bi lahko Slovenijo kar 63-krat umestili na ozemlje daljnega latinskoameriškega Peruja. Tretjo največjo državo Južne Amerike geografsko uvrščamo med tako imenovane *andske dežele*, čeprav na vzhodu sega vse do Amazonske nižine. Ker evropska letala priletijo v prestolnico Limo z vzhodne smeri, lahko obiskovalec že ob pogledu skozi letalsko okence dobi prvi vtis o Peruju. V globini pod njim se postopno vrstijo tri osnovne naravne cone. Najprej je to ravna, močno zelena in vlažna perujska vzhodna Amazonija - Selva, ki je prepletena z gosto mrežo rumenih, motnih rek, pritokov Amazonke. Čim bolj je zeleno, tem manj je človeških bivališč. Temu sledi hribovita

bela poledenela *Sierra* - Cordillera Blanca. Beli, najvišji vrhovi, in modrikasti ledeniki kraljujejo drugim, nižjim, rjavim, razklanim vrhovom, med katerimi ležijo razmeroma gosto poseljene planote. In na koncu pri modrem Tujem oceanu, prikaže rumena neobljudena peščena obalna *Costa* (Kosek 1965, 32).

V višinah okoli 3800 m n. m. ležijo planote, od katerih je najpomembnejša Altiplano z jezerom Titicaca - je dolga kakšnih 800 km, široka 130 km (Peñabera 1989).

V času ledene dobe pred 15 tisoči leti, je voda iz talečih se ledenikov napolnila dve jezera. Od teh je ostalo visokogorsko jezero Titicaca na visoki planoti Qollao, napolnjeno s šibko slano in približno 10° C toplo vodo. Vodna površina ima globino 284 m in je 15-

krat večja kot npr. Ženevsko jezero (Bičik 1997, 33).

Zaradi neenakomernega ekonomskega razvoja Peruja so ljudje iz gorske notranjosti migrirali v nižinsko in suho obmorsko industrijsko območje. Danes skoraj tri četrtine prebivalcev živi v mestih. Približno polovica mestnega prebivalstva ter tretjina vseh prebivalcev živi v glavnem mestu. Limo je leta 1535 ustanovil Francisco Pizarro kot prestolnico takratnega podkraljestva Peruja. Mesto obdaja eden največjih slumov na svetu z nekaj milijonov prebivalcev, ki ne živijo tukaj samo brez elektrike, vodovoda in kanalizacije, temveč tudi praktično brez policije (Janský 1997, 47).

Gospodarstvo Peruja

Peru je značilna južnoameriška država v razvoju, katere gospodarstvo obvla-

Slika 4: Sveta gora Ausangate v kraju Q'eros (foto: Ján Veselovský).

Slika 5: Fiesta (foto: Petr Chalupa).

dujejo velike nadnacionalne družbe in podjetja iz Združenih držav Amerike. Vodilna gospodarska panoga je ribolov in proizvodnja ribjih izdelkov, ki se uspešno uveljavljajo na svetovnih tržiščih. Razvijajoča se kemična industrija izkorišča nafto, ki jo črpajo na spornem ozemlju ob meji z Ekvadorjem. Prevoze surovin, izdelkov in oseb omejujejo zahtevna morfologija površja in pomanjkanje kakovostnih cest v precejšnjem delu države. Najpomembnejša cestna povezava med severom in jugom države je skoraj tri in pol tisoč kilometrov dolga Carretera Panamericana (*Panameriška magistrala*). Železnica se povzpne na nadmorsko višino več kot štiri tisoč metrov (4850 m), kar je višje od najvišje evropske gore.

Tudi kmetijstvo je izrazito omejeno z naravnimi razmerami in pomanjka-

njem zemlje, primerne za obdelavo – te je le približno 2,5 % od celotne površine države. Težko dojemljivo je dejstvo, da Indijanci na tržnicah, velikih več deset hektarjev, ki jih najdemo v vsakem mestu in večji vasi, prodajajo na tisoče jop, barvnih bund, odev, prtov, nahrbtnikov in torb, izdelanih iz volne lam, ter neverjetne količine krompirja, koruze, zelenjave in tropskega sadja. Prodajalci ponujajo tudi živo in zaklano perutnino, različne vrste rib, žab, plazilcev, vnaprej pripravljene hrane in napitkov ter najrazličnejši nakit in okraske.

Na tržišču ni problem kupiti listov koke (*Erythroxylum coca* Linn.). Večina koke prihaja iz Amazonije, čeprav raste tudi v dolinah vzhodnega dela Andov. Ocenjuje se, da se v Peruju s pridelavo koke ukvarja približno 300.000 kmetovalcev (Janský 1997, 71).

Slika 6: V gospodinjstvu Indijancev je običajno poleg oltarčka prvotnih bogov iz časov pred Kolumbom oltarček s krščanskimi svetniki (foto: Ján Veselovský).

Perujci

Evropejcev k obisku Peruja ne privablja le popolnoma drugačne in pestre naravne razmere, pač pa so glavni magnet, ki vsakoletno v deželo privabi na milijone turistov z vsega sveta, ostanki slavnih kultur iz časov pred Kolumbom, dolga stoletja kljubujoča indijanska tradicija in številni preostanki slavne kulturne dediščine. Indijanci tako kot v daljni preteklosti še vedno obdelujejo svoje glavne poljščine in na tržiščih prodajajo blago, izdelano na tradicionalen način. Tudi jedilnik večine podeželskih prebivalcev je približno tak kot pred stoletji, kar velja tudi za vaško arhitekturo. Perujski Indijanci sicer ne slavijo več Sonca kot svojega edinega boga, in, čeprav so zelo pobožni ter se mnogi redno udeležujejo maš

v katoliških cerkvah, pri komunikaciji z Bogom številni še vedno dajejo prednost odprtemu prostoru. Vsaka vas ima svojega zavetnika, ki jo varuje. Ob njegovem prazniku se v vasi priredi bogoslužno slavlje (*fiesta*). Krščanska vera nikakor ne nasprotuje Indijancem, ki k podobam svetnikov v cerkvah prišajo koruzo, koko in priprošnje z željami, ob tem pa molijo k Materi Zemlji (*Pachamama*). Na mnogih mestih, predvsem ob cestah čez gorske prevale, stojijo na svetih mestih (*huaca*) kamniti „možici“ v obliki majhnih piramid, ki imajo sveti in varovalni pomen. Prav tako Indijanci še vedno ohranjajo svojski odnos do umrlih prednikov. Grobove, mumije in žrtvene običaje imajo prvotni prebivalci še vedno za svete (Posmansky 1945).

Skozi stoletja na enak način perujski Indijanci gradijo svoje nizke hiše iz nežgane opeke, redijo črede lam in alpak ter na majhnih, marsikod terasastih njivah gojijo krompir, koruzo, žito kvinojo (*Chenopodium quinoa*), oljno kaduljo ali čijo (*Salvia hispanica*) in gomolje oka (*Oxalis tuberosa*). Življenje v tamkajšnjih naravnih razmerah ni lahko, vendar se znajo ljudje na fiestah tako veseliti, da popolnoma pozabijo na svojo bedo, vsakdanje skrbi in trpljenje. Stare zgodovinske korenine predstavlja dejansko povsod prisoten odnos Indijancev do Matere Zemlje. Indijanci tako kot v časih pred Kolumbom živijo z njo praktično vse življenje. Pachamami se dnevno zahvaljujejo, da so zdravi, imajo hrano in delo. Od vsake pijače ji med kosi-

Slika 7: Machu Picchu je vse bolj natrpan z množico turistov (foto: Drago Kladnik).

Slika 8: Za razliko od velikih mest so na podeželju mnoge katoliške cerkvev slabem stanju (foto: Petr Chalupa).

lom simbolično darujejo kapljico, tudi takrat, ko redno obiskujejo cerkev, kjer iskreno molijo h krščanskim svetnikom. Videti je, kot da bi bil krščanski Bog povsem poenoten z njihovim stvarnikom Virakočo. Ob tem na pokopališčih pri svojih umrlih prednikih ne le plešejo in jedo, ampak da se z njimi radi posvetujejo o svojih skrbah. Pri tem večinoma sploh ne verjamejo v kakšen pekel ali raj, saj so prepričani, da se človek po smrti ponovno pojavi na svetu (Klapšťová 1999, 66).

Najbolj obiskovani zgodovinski spomenik v Peruju je Machu Picchu, ki ga vsako leto obišče več turistov.

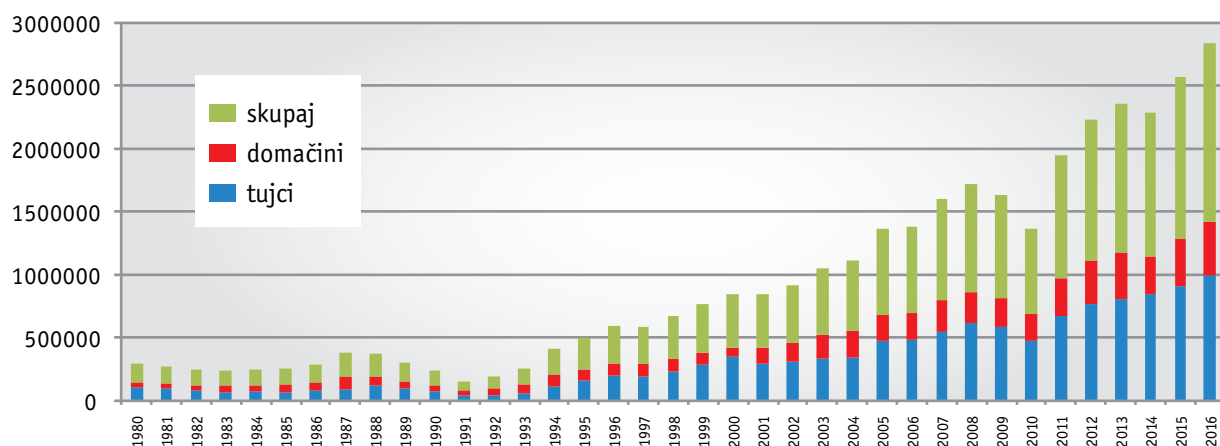
Machu Picchu, ki je vpisan na UNESCO-v seznam svetovne kulturne dediščine, spada med sedem svetovnih čudes nove dobe. Ima približno enak turistični obisk kot egipčanske pira-

mide ali Veliki kitajski zid. V nekaj desetletjih se je število obiskovalcev od 25.000 povečalo na milijon, s tem, da je uradna dnevna omejitev

2500 oseb. A zaradi slabega upravljanja grozi, da nenehno rastoče število obiskovalcev lahko povzroči propad edinstvenega spomenika

Preglednica 1: Obiskanost Machu Picchuja po mesecih leta 2016.
Vir: MINCETUR – Ministerio de Comercio Exterior y Turismo.

mesec	domačini	tujci	skupaj
januar	39.109	69.652	108.761
februar	29.596	56.236	85.832
marec	26.556	81.926	108.484
april	20.195	72.931	93.126
maj	30.431	96.398	126.829
junij	27.051	87.529	114.580
julij	45.679	107.363	153.042
avgust	48.460	104.298	152.758
september	36.797	94.052	130.849
oktober	52.167	91.218	143.385
november	44.826	71.026	115.852
december	21.876	64.133	86.009
leto 2016	422.743	996.762	1.419.507

Slika 9: Število turistov na Machu Picchuju med letoma 1980 in 2016 (vir: MINCETUR / Ministrstvo za kulturo – Regionalna direkcija za kulturo - Cusco).

Slika 10: Šamanski obred (foto: Ján Veselovský).

predkolumbovske civilizacije, ki je bilo po stoletni pozabi na novo odkrito šele na začetku 20. stoletja.

V nebo vpijoča je tudi razlika med življenjem revnih vaških šolarjev, ki živijo na meji življenjskega minimuma, in življenjem nekaterih bogatejših mestnih otrok. Kako protislovno je opazovati velike zgodovinske trdnjave Inkov in dovršene namakalne sisteme skupaj z revnimi gorskimi vasicami v njihovi bližini! V mestih je na eni strani možno videti opečne hiše iz nežgane gline, brez podov, okenskih stekel in ogrevanja, na drugi pa najbolj luksuzne rezidence bogatašev, skrite za visokimi zidovi, obdane z žično ograjo pod električno napetostjo in varnostno signalizacijo. Sodobnost, polno denarja in računalnikov, v Limi simbolizira »simbioza« steklenih nebotičnikov multinacionalnih družb in številnih beračev pri njihovih vhodih. Tako vas med obiskom Peruja nenehno spremljajo revščina večine ljudi, prekrasni arhitektonski ostanki slavne preteklosti iz časov pred Kolumbom in pestra lokalna indijanska kultura.

Zaključek

Skoraj vsak obiskovalec si med bivanjem v Peruju zastavi vprašanje: *»Ali so Indijanci srečni, ali so zadovoljni s svojim za nas popolnoma nepredstavljivim življenjem?»* Kljub razmeroma dolgo-trajnemu bivanju med njimi nam ne

uspe priti do nedvoumnega odgovora. Trudimo se, da bi verjeli v odgovor »da« in ga utemeljujemo s tem, da nič drugega ne poznajo. Žal pa temu oporeka zavedanje, da sodobna civilizacija ter tehnološka in gospodarska razvitost prebivalcem tako imenovanega tretjega

sveta dejansko več jemlje kot jim daje. Na območju Peruja in drugod v Latinski Ameriki so kolonizatorji iz daljne Evrope pred nekaj stoletji prekinili avtohtoni kulturni razvoj. Tamkajšnjim prebivalcem so sicer prinesli veliko pozitivnega, še precej več pa so jim vzeli.

Viri in literatura

1. Bernardová, C. 1972: Inkové - národ Slunce. Bratislava.
2. Bičík, I. 1997: Latinská Amerika. Geografické rozhledy 6.
3. Bryan, A. L. 1978: Early Man in America from Circum-Pacific Perspective. Archaeological Researches International. Edmonton.
4. Coe, M. D. 1963: Olmec and Chavín: Rejoinder to Lanning. American Antiquity 29-4.
5. Hübelová, D. P. 2012: Latinská Amerika v přehledu a cvičeních. Visokoškolski učbenik. Brno.
6. Chalupa, P., Vilimková, O., Vilímek, V. 2001: Minulost a přítomnost Mexika a Peru. Spisy PdF MU 77. Brno.
7. Chalupa, P., Nemethová, J., Hübelová, D. 2010: Geografia Ameriky. Visokoškolski učbenik. Nitra.
8. Janský, B. 1997: Historie osídlení a hospodářský vývoj v přediberském období. Geografické rozhledy 6-4. Klápštová, K. 1999: Soubor hesel na téma předkolumbovská Amerika. Velká všeobecná encyklopedie. Praha.
9. Kosek, P. 1965: Life, Land and Water in Ancient Peru. Long Island University Press. New York.
10. Medmrežje 1: <http://www.fertur-travel.com/blog/wp-content/uploads/2017/04/visitor-totals-to-machu-picchu-1996-2016.jpg> (30. 5. 2017).
11. Medmrežje 2: <http://www.peruviantimes.com/28/machu-picchu-visitor-entry-in-two-shifts-set-to-begin-in-july/29445/> (30. 5. 2017).
12. Peñaherrera del Aguila C. (ur.) 1989: Atlas del Perú. Ministerio de Defensa. Lima.
13. Posmanský, A. 1945: Tihuanacu, la cuna del hombre americano. La Paz.
14. Valcárel Carnero, R. 1988: Mitos, dominación y resistencia andina. Universidad Nacional Mayor de San Marcos. Lima.

„Zasuli so vrtačo“ ali kaj nam (ne)pomeni dediščina Krasa? Realnost vrtač na Krasu je zelo zaskrbljujoča. Iz večjih vrtač pogosto izkopavajo rodovitno prst, ki jo uporabijo za nasipanje platojev za intenzivno vinogradništvo. To se zdi sprejemljivo, saj so kmetje tudi v preteklosti iz vrtač odvažali prst ter si urejali vinograde in vrtove ob hišah. Toda danes se izkopavanje nekaj samokolnic zemlje pogosto prelevi v obsežne izkope s težko mehanizacijo. Izkopana pobočja vrtač so podvržena eroziji. Takšne vrtače so nekakšne odprte rane v prostoru in kazijo podobo kraške pokrajine, hkrati pa postanejo 'idealno' odlagališče odpadkov.

... v naslednji številki Geografskega obzornika.

Foto: Mojca Zega